

Hàbits Resultats, anàlisi lectors. i recomanacions d'un estudi

Jordi Ainaud. Editor i president del CCLIJ, abril 2002 - març 2005

1. Antecedents d'un estudi

L'abril de 2002, en prendre possessió del càrrec de president del Consell Català del Llibre per a Infants i Joves (CCLIJ), vaig assistir a la presentació per part del president sortint, Xavier Blanch, d'un estudi sobre la producció editorial de llibre infantil i juvenil en català, realitzat per l'empresa BCF Consultors. Aquest estudi de l'oferta s'havia de complementar amb un altre sobre la demanda d'aquest tipus de llibre, és a dir, sobre els hàbits de lectura del públic infantil i juvenil de Catalunya. La realització del segon estudi era un mandat de la junta de govern sortint per a la junta entrant, i el vaig assumir des de bon començament. Al capdavall, era lògic que es volgués disposar d'aquesta eina fonamental per a la promoció del llibre infantil i juvenil i la lectura, els dos grans objectius fundacionals del CCLIJ.

L'estudi es va debatre en diverses reunions del Comitè Executiu del CCLIJ durant la segona meitat de l'any 2002. Hi havia dues dificultats considerables de cara a la seva realització, que no havien afectat l'estudi sobre la producció editorial: d'una banda, dificultats metodològiques, a l'hora d'elaborar un qüestionari i seleccionar l'univers de població sobre el qual calia realitzar les enquestes; d'altra banda, una enquesta acurada exigia un univers de població

d'un mínim de 400 persones per segment triat, o sigui que les dimensions de l'estudi eren directament proporcionals a la seva fiabilitat... i al seu cost i, tenint en compte la situació econòmica del CCLIJ, ens trobàvem que podien passar sis o set anys fins que l'estudi esdevingués una realitat.

El Comitè Executiu del CCLIJ va decidir que BCF Consultors era l'empresa idònia per a la realització de l'estudi, atès el caire satisfactori de l'estudi anterior sobre la producció de llibre infantil i juvenil en català, que ens permetria orientar l'estudi d'acord amb els paràmetres que ens semblesin més oportuns. En diverses trobades amb Xavier Cubeles de BCF Consultors, vam obtenir les dades sobre el cost aproximat de l'estudi, així com un calendari de realització que preveia confeccionar un qüestionari aprofitant la possibilitat d'entrevistar un contingent nombrós i divers d'infants i joves durant el Saló del Llibre de Mollerussa.

El CCLIJ disposava de prou recursos per costejar-ne la fase inicial, d'establiment del qüestionari i la metodologia de treball. Sortosament el president de la Cambra, Albert Vicens, es va oferir a fer gestions davant de l'Institut Català d'Indústries Culturals (ICIC) perquè aquest organisme contribuís a pagar un estudi que era d'un evident interès per a la indústria del llibre: representa el 15 per cent de les vendes totals de

llibres i és, després del llibre de text i molt per damunt de la literatura adulta, el tipus de llibre més venut en català. Aquestes gestions havien aplanat el camí, de manera que entre setembre i desembre de 2003 l'ICIC va desembossar la major part dels diners que necessitàvem per realitzar l'estudi.

BCF va posar la maquinària a punt així que els vam informar de les bones notícies provinents de l'ICIC, i entre els mesos de maig i setembre de 2004 es va realitzar el treball de camp, mentre que el quadrimestre posterior es va destinar a la «cuina» de les dades. Immediatament abans de l'inici del treball de camp, al febrer de 2004, vam informar sobre l'estudi els nous responsables de la Direcció General de Promoció Cultural, Assumpta Bailac i Gabriel Planella, que van comprometre's a pagar-ne els serrells pendants.

A canvi dels fons, l'ICIC havia demanat al CCLIJ que l'estudi no es limités a ser una anàlisi descriptiva de la realitat dels hàbits de lectura d'infants i joves, sinó que inclogués un apartat de recomanacions i orientacions en matèria de política cultural, per a les diverses administracions i per als diferents sectors o agents implicats en la promoció i difusió del llibre infantil i juvenil. Era un compromís perfectament assumible, i el Comitè Executiu del CCLIJ, amb les aportacions de diversos dels seus membres, va contribuir a la confecció d'aquest document. Finalment, el 31 de març de 2005, l'estudi, en quatre volums, es donava a conèixer. El mandat de l'anterior junta de govern del CCLIJ s'havia complert, i el país disposava per fi d'una referència bàsica per bastir i, en alguns casos, redreçar, les nostres polítiques i activitats culturals.

A continuació us oferim un extracte dels resultats i propostes que es van derivar de l'anàlisi de les enquestes realitzades. Si voleu consultar o adquirir tot l'estudi —els quatre volums— podeu dirigir-vos a la seu del Consell Català del Llibre per a Infants i Joves (carrer Mallorca, 272, 1a planta, 08037 Barcelona. Tel. 93 487 45 25), i si en voleu un resum podeu consultar la pàgina oficial del CCLIJ a www.cclij.org i dirigir-vos a la secció de documentació.

2. Principals resultats

A. Hi ha una forta tendència a la davallada de l'hàbit de lectura dels infants/joves:

Com s'esdevé en altres països i societats del nostre entorn cultural, la pràctica de la lectura experimenta un fort decreixement quan avança l'edat dels infants/joves.
En el marc d'aquesta tendència general, s'observa una major pràctica de la lectura per part de les nenes/noies respecte dels nens/nois (diferència entre gèneres que en aquest sentit també es dona en el món dels adults).

B. L'hàbit de lectura dels infants/joves sembla evolucionar cap al model «majoritari» dels adults que els envolten:

El perfil lector dels més petits tendeix a aproximar-se al model de referència «minoritari» dels mestres. Per contra, el perfil lector dels joves s'apropa al model «majoritari» dels pares/mares, que és

similar al del conjunt de la societat (i que, en comparació amb els mestres, es caracteritza per una pràctica de lectura menys activa).

C. Els valors reconeguts en la lectura per infants/joves semblen desplaçar-se cap als valors que els adults atorguen a aquesta pràctica cultural:

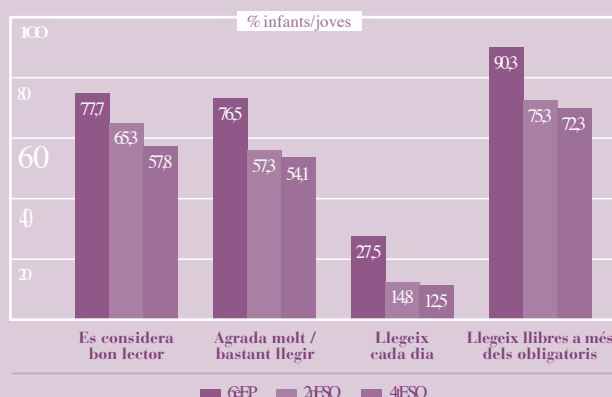
En avançar l'edat s'incrementa fortament el percentatge de joves que declaren llegir per obligació (davant dels infants que principalment declaren fer-ho per aprendre). Així mateix, decreix la proporció d'infants/joves que consideren que la lectura els serà útil per «trobar feina i guanyar-se la vida», i també «per passar-s'ho bé». Aquesta evolució sembla reflectir una progressiva presa de consciència, per part dels infants/joves, del valor que la lectura té per a la majoria dels adults: quasi la totalitat de pares/mares consideren que la lectura és útil, però tan sols una petita part declara que aquesta pràctica és útil

per millorar la feina i, encara menys, per millorar l'estatus social. Comparativament, la utilitat de la lectura «per passar-s'ho bé» obté una resposta positiva més elevada de pares/mares. Tanmateix, cal contrastar aquesta declaració amb el fet que, com indiquen altres estudis, la lectura no és una opció de lleure preferent per a la majoria de la població adulta. Per tant, en el pas de la infància a la joventut canvia l'expectativa respecte a la «utilitat» de la lectura: llegir és una pràctica cultural que gaudeix d'un elevat prestigi «simbòlic» declarat per part dels adults, però no se li reconeix una utilitat realment «efectiva».

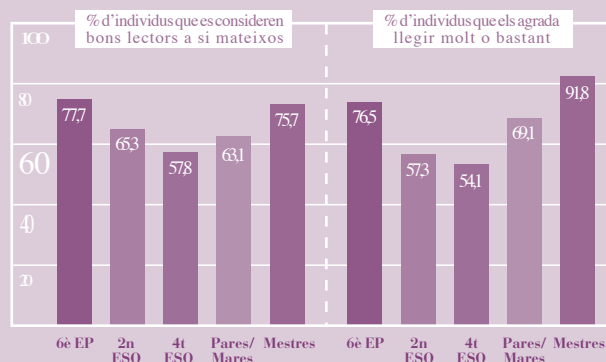
D. Hi ha una notable debilitat o desconeixement de l'entorn de lectura fora del centre d'ensenyament per part de l'infant/jove:

L'entorn de lectura de l'infant/jove se sustenta sobretot en els recursos oferts en el marc del centre d'ensenyament: recomanacions dels

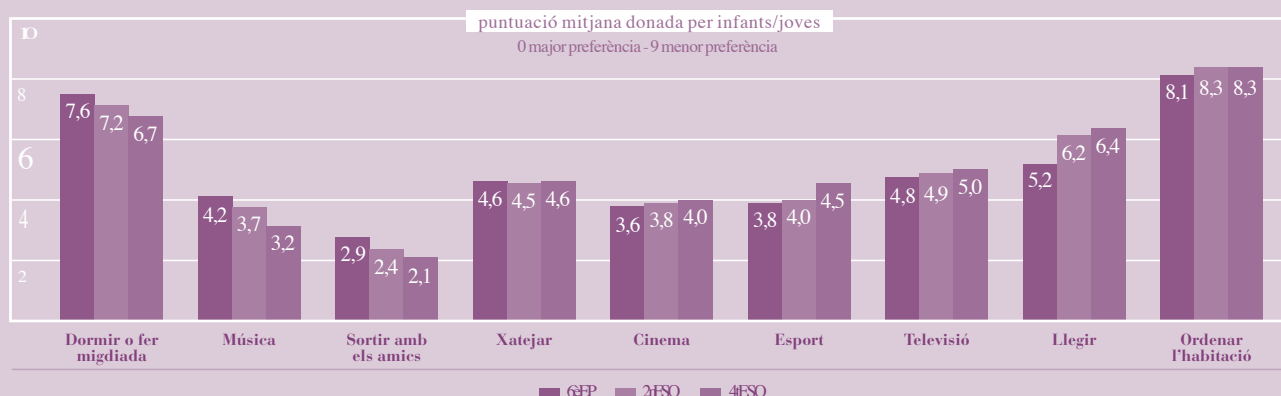
Com s'esdevé en altres països i societats del nostre entorn cultural, la pràctica de la lectura dels infants/joves experimenta un fort decreixement en avançar la seva edat.

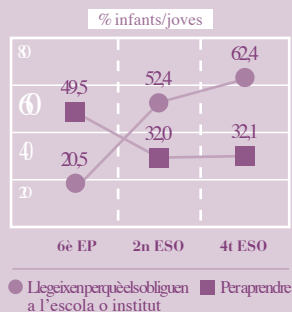
L'hàbit de lectura dels infants/joves sembla evolucionar cap al model «majoritari» dels adults que els envolten.

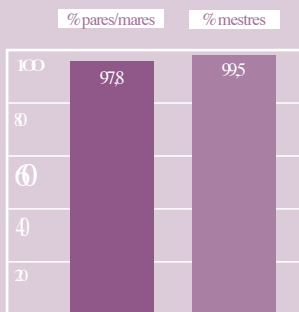
La lectura té un baix nivell de preferència per part dels infants/joves comparativament amb altres pràctiques culturals. La crisi de la lectura dels joves es produeix en el marc d'un canvi més ampli dels seus centres d'interès i de motivació.

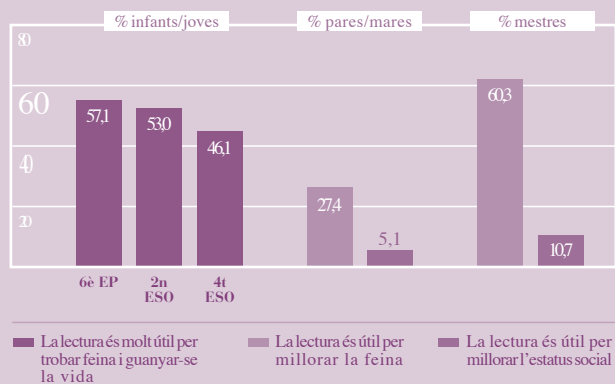
La caiguda de l'hàbit lector en avançar l'edat pot tenir una estreta relació amb un canvi de valoració del sentit de l'aprenentatge per part dels infants/joves (que progressivament ho consideren una obligació).

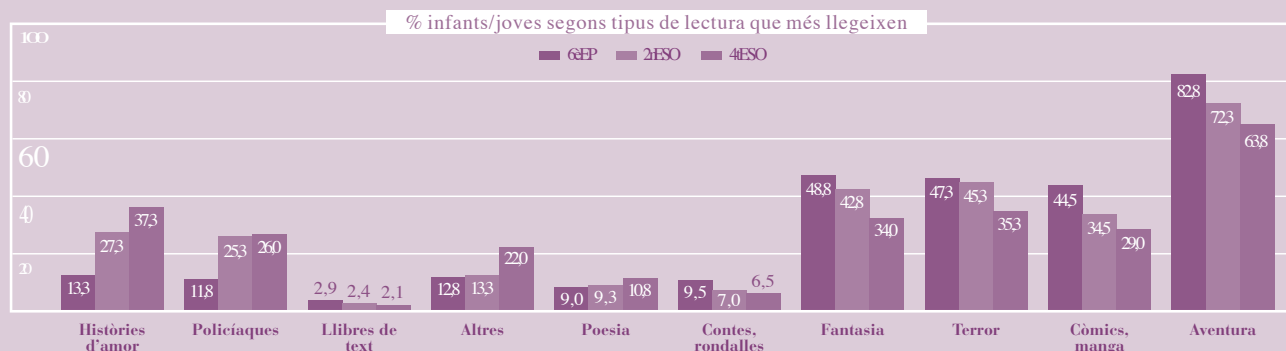
La lectura és una pràctica cultural que gaudeix d'un elevat prestigi «simbòlic»: quasi la totalitat de pares/mares i mestres consideren que aquesta és una activitat útil per a ells.

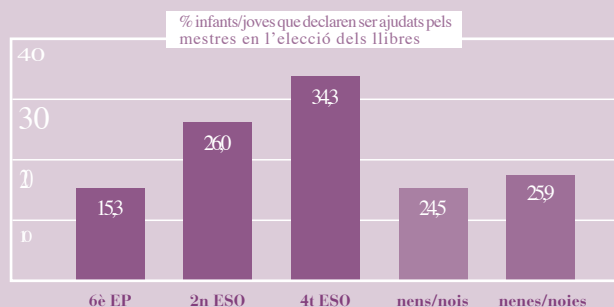
No obstant això, tan sols una petita part dels pares/mares declaren que aquesta pràctica és útil per millorar la feina i, encara menys, per millorar l'estatus social.

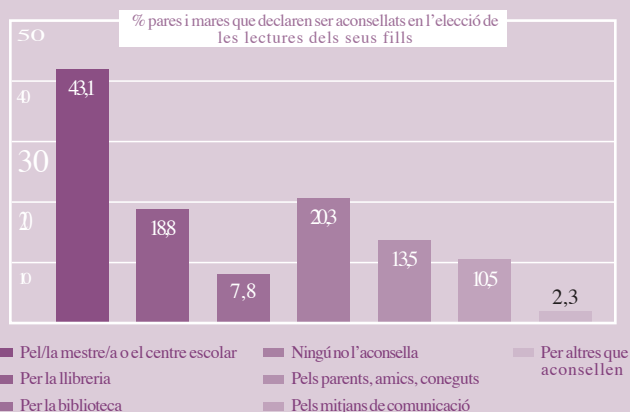
Els llibres d'aventures són els més llegits pels infants/joves. En avançar l'edat dels infants/joves augmenta l'interès per la lectura d'històries d'amor i d'obres policiaques, i decreix per les obres de fantasia, de terror, còmics/manga i d'aventures.

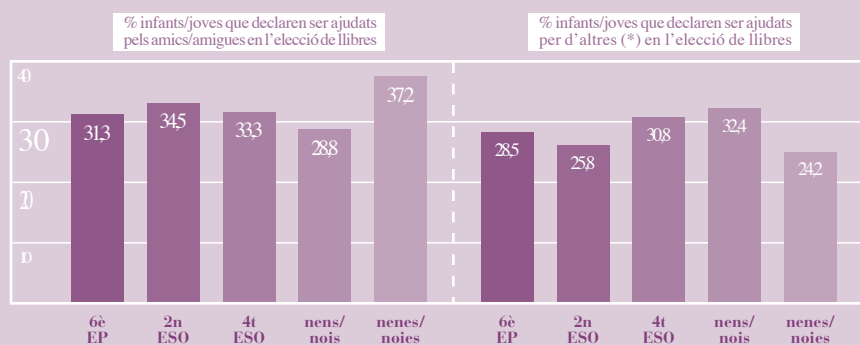
L'entorn de la lectura de l'infant/jove se sustenta sobretot en els recursos oferts pel centre d'ensenyament: recomanacions dels mestres als alumnes i als seus pares/mares; reconeixement del seu encert en aconsellar-los; etc. La importància de l'entorn lector escolar augmenta en avançar l'edat.

Per a una important majoria de pares/mares, els mestres i els centres d'ensenyament també són font de consell per a l'elecció de les lectures dels seus fills.

Hi ha un elevat percentatge d'infants/joves que declaren aconsellar llibres o lectures als seus amics/amigues, o que els escullen ells mateixos.

(*) Aproximadament en un 70% dels casos especifiquen que l'escullen ells mateixos sense l'ajuda de ningú.

mestres als alumnes i als seus pares/mares; reconeixement del seu encert en aconsellar-los, etc.

L'entorn lector en l'esfera extraescolar (la família i el municipi) mostra una relació feble amb els infants/joves. Els centres d'ensenyament també tenen una relació baixa amb aquest entorn lector.

Davant d'això, destaca el percentatge d'infants/joves que declaren aconsellar llibres i lectures als seus amics/amigues. Aquest fet podria

ser indicatiu de l'existència d'un cert hàbit de prescripció de llibres entre els infants/joves, qüestió que caldria analitzar amb més aprofundiment en futurs estudis.

E. Cal emmarcar la crisi de lectura dins d'un canvi més ampli de centres d'interès i de motivació dels joves:

La caiguda de la pràctica lectora en el pas de la infància a la joventut s'ha de circumscriure a un context

més ampli de canvi dels centres d'interès i de motivació dels infants/joves.

La preferència creixent d'estar amb els amics i d'escoltar música és indicativa del sistema de valors i gustos que els joves tenen en aquest moment de la seva vida: la recerca d'una identitat pròpia diferenciada dels adults, i la consecució d'un marc propi de relacions socials.

3. Recomanacions

A. Marc general d'intervenció

Les estratègies de foment de la lectura adreçades als infants i joves han de tenir present el profund canvi d'hàbits de lectura (i de pràctica cultural en general) que es produeix en el pas de la infància a la joventut.

- 1) Calen accions de foment de la lectura clarament diferenciades segons el col·lectiu d'edat a què s'adrecen: els infants o bé els joves.

La lectura és una pràctica que fa referència a diferents productes culturals i mitjans de comunicació. El foment de la lectura de llibres no s'ha de plantejar de forma aïllada respecte de la resta de productes/suports (paper, digital, etc.).

- 2) Les accions del Consell Català del Llibre per a Infants i Joves haurien d'incorporar plenament una perspectiva àmplia de l'hàbit lector no circumscribita estrictament al llibre.

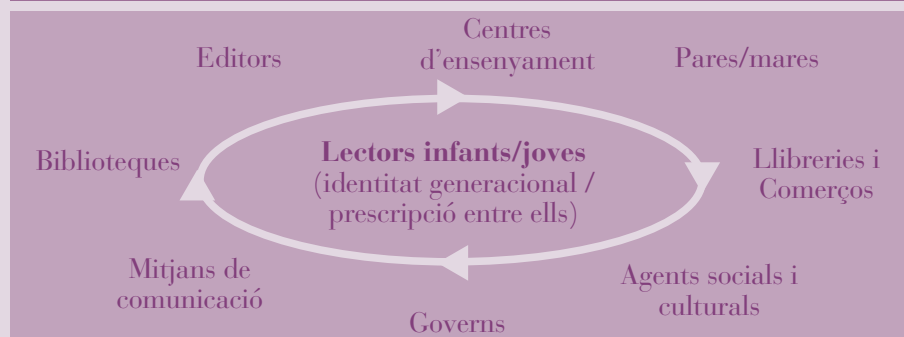
Les campanyes «genèriques» de foment de la lectura fetes fins ara han servit sobretot per enfortir una tradició cultural basada en l'elevat prestigi «simbòlic» de la lectura, i no han alterat substancialment els hàbits lectors reals de la societat.

- 3) Calen campanyes més específiques, adreçades a segments concrets de la població, que estimulin la pràctica efectiva de la lectura com a activitat explícitament útil i/o de plaer.

B. Lectura i societat

Les accions que incideixen sobre la pràctica de la lectura dels infants i joves són promogudes per un ampli ventall d'agents socials i culturals.

Lectors infants/joves i societat

- 4) El Consell Català del Llibre per a Infants i Joves ha de canalitzar la participació activa i innovadora de tots els agents socials i culturals que incideixen en la pràctica de la lectura dels infants i joves.

Fomentar la pràctica de la lectura contribueix a generar capital humà i capital social, fet que té uns efectes beneficiosos tant a nivell individual com de la col·lectivitat.

- 5) El foment de la lectura dels infants/joves ha de tenir necessàriament una perspectiva a llarg termini, i una concreció específica per a cada realitat territorial (municipal, comarcal, etc.).

C. De l'aprenentatge al plaer de la lectura

El centre d'ensenyament té un paper cabdal en el foment de la lectura d'infants i joves, fet que justifica la necessitat de donar el màxim suport a la millora i innovació de les accions d'estímul de la lectura dels infants i joves promogudes pels mestres.

- 6) Cal enfortir el caràcter global (transversal) de la lectura com a mitjà d'aprenentatge i d'adquisició de coneixements en tot l'itinerari formatiu, més enllà de l'ensenyament de les matèries de llengua i literatura.

- 7) Cal que tots els mestres tinguin la formació i els recursos per actuar en aquest sentit.

La deficient situació de les biblioteques escolars de Catalunya (segons es desprèn de comparar-les amb els estàndards internacionals) contrasta amb el grau de satisfacció prou elevat dels mestres respecte als recursos i els serveis que s'hi ofereixen.

- 8) La millora de les biblioteques escolars de Catalunya ha de contemplar accions exemplificadores i de sensibilització adreçades als

mestres, que informin sobre els estàndards quantitatius i qualitatius d'aquests serveis, així com de les seves utilitats potencials.

- 9) En aquest sentit, tal i com es fa en les biblioteques públiques, cal prendre en consideració la possible integració de tots els serveis de documentació i informació (llibre, audiovisual, multimèdia, Internet, etc.) dels centres d'ensenyament en una mateixa àrea.

El consell de les empreses editorials i la pròpia experiència són els principals canals utilitzats pels mestres en la selecció de les obres que lleixen els alumnes.

- 10) Es poden diversificar i enriquir dels canals d'informació als mestres sobre les lectures dels seus alumnes mitjançant nous serveis d'informació i orientació de lectures (com dossiers o butlletins, pàgines web, etc., oferts per les biblioteques, llibreries, o altres agents socials i culturals).

Els joves, en sortir de la infància, no recorren habitualment als canals d'accés al llibre que hi ha fora de l'escola.

- 11) Cal que les biblioteques públiques i les llibreries interactuïn de forma dinàmica amb els centres d'ensenyament, per tal que formin part de l'entorn quotidià dels infants/joves: oferint serveis d'informació, orientació i préstec a alumnes i a pares/mares (per exemple, a través de les AMPA), promovent activitats conjuntament (com sessions de lectura, convocatòries de premis, etc.).

- 12) Cal que aquesta interacció en favor de la lectura també es projecti cap a altres agents del territori com entitats, clubs, centres d'oci, etc. (com, per exemple, fan algunes biblioteques a platges i piscines durant l'estiu).

- 13) També cal una plena implicació dels mitjans de comunicació (sobretot els públics) en la tasca de foment de la lectura: tot oferint freqüentment una imatge de la lectura associada als valors de la modernitat i de la joventut, etc.

Una bona part de pares/mares comparteix la pràctica de la lectura amb els seus fills/filles durant la infància. En entrar en la joventut, aquest vincle de relació amb els fills –com d'altres– tendeix a debilitar-se.

- 14) Cal reflexionar sobre les possibles pautes d'actuació que els pares / mares poden portar a la pràctica per fer front a la crisi de l'hàbit lector dels seus fills en entrar a l'adolescència.

L'activitat lectora no forma part del lleure que prefereixen o practiquen la majoria dels joves.

- 15) Cal que el model de lector ofert tant per mestres, com per pares/mares i mitjans de comunicació als infants i joves, no quedi limitat al desenvolupament de les activitats escolars.

- 16) Cal promoure iniciatives que afavoreixin l'encontre dels joves amb la lectura de forma festiva, i en llocs i moments no relacionats habitualment amb el

llibre (com és el cas, per exemple, del projecte «Lire en fête» existent a França). En aquest apartat, cal plantejar-se la necessitat d'establir estratègies per al Dia del Llibre específicament adreçades als joves.

- 17) Cal potenciar el desenvolupament de les pràctiques lectores entre els joves més enllà del simple acte de llegir: recomanar-se i regalar-se llibres entre ells, cercar llibres a partir de processos de selecció fets individualment, etc. Totes aquestes experiències són decisives de cara a la formació del lector adult.

- 18) Igualment, cal que hi hagi accions orientades a posicionar el llibre com a referent d'identitat dels joves al marge de l'escola i dels pares/mares (com succeeix, per exemple, amb la música), i que siguin capaces de desencadenar relacions socials compartides.

Comparativament amb altres alternatives de lleure, la lectura es realitza de forma individual, i requereix d'un considerable esforç tant en el seu aprenentatge (que és continu) com en la seva pràctica.

- 19) Cal que la imatge del lector a transmetre als infants/joves es desvinculi de la persona «avorrida» i amb «pocs amics», i s'enforteixi el missatge segons el qual la pràctica de la lectura potencia unes habilitats personals que altres opcions de lleure més «fàcils» no proporcionen tan intensament: les capacitats de raonament, de diàleg, d'imaginació, etc.